

16. PUNXÓ PER A ESCRIURE

L'educació es rebia, en una primera etapa, en el si de la família, a càrrec de les mares i de les dides. Més endavant, era un expert pedagog el que s'ocupava de la formació, tant de les nenes com dels nens. Aquests, però, continuaven els seus estudis en una escola superior, sota la direcció d'un *grammaticus*. Aquesta circumstància es donava entre les classes altes, en les quals, moltes dones van disposar d'una formació que els va permetre fer-se càrrec del patrimoni familiar. Algunes van poder accedir a una formació superior, destacant en la poesia, la música o la pintura.

17. LLÀNTIA AMB LA REPRESENTACIÓ D'UNA ESCENA ERÒTICA

Encara que, com hem vist, una de les estructures fonamentals de l'Imperi era la família i el matrimoni amb finalitats, principalment, de procreació, aquest es podia trencar mitjançant el repudi i el divorci. Al principi, només per iniciativa de l'home, però a partir de finals de la República, també per iniciativa de la dona. Els costums i les relacions personals, van anar, també, evolucionant en una societat, la romana, que era extraordinàriament activa pel que fa a la sexualitat. A partir del final del s. I aC es va començar a donar una expressió de l'amor més oberta i a valorar les relacions sexuals que satisfessin a tots els implicats. Algunes dones buscaven satisfacció afectiva i sexual fora del matrimoni i es produïen adulteris consentits per part de tots dos cònjuges, especialment entre les classes altes. La legislació matrimonial d'August pot entendre's com un intent de regular els moviments d'emancipació i de posar fre a la caiguda de la taxa de natalitat derivada del canvi de moral sexual.

18. PONDERAL D'UNA BALANÇA

Us he volgut mostrar aquest objecte tan preciós, pel que representa i per qui representa. És un ponderal d'una balança extraordinària que, de ben segur, servia per pesar les mercaderies que arribaven o sortien del port de Tàrraco. Representa l'*Aequitas*, l'Equitat, deessa del comerç just i dels comerciants honestos. Em permet parlar-vos, també, de les dones que van exercir un poder econòmic important, que també n'hi va haver. En primer lloc les riques propietàries de terres, com Antònia Clementina, de qui es conserva una inscripció, molt explícita sobre aquesta condició, al claustre de l'actual catedral de la vostra ciutat.

La possessió de terres va possibilitar que un nombre important de dones —llibertes moltes vegades— emprenguessin negocis relacionats amb el comerç del vi o de l'oli, com ens mostren testimonis epigràfics d'Hispania o els *tituli picti* que marcaven les àmfores. També hi havia propietàries de tallers i explotacions de marbre o productores de material ceràmic per a la construcció, com el cas d'Àrria Fadila —de qui era hereu l'emperador Antoni Pius— o la seva mateixa esposa, Ànnia Faustina.

19. LLÀNTIA AMB REPRESENTACIÓ D'UNA BACANT DANSANT

Les dones romanes varen gaudir d'una gran llibertat social. Assistien a sopars i espectacles públics acompanyant els seus marits, participant de les festes.

Aquesta bacant dansant ens recorda les festes de les bacanals, que se celebraven en honor de Bacus —déu del vi— introduïdes a Roma el 200 aC i en les que, inicialment, només participaven les dones. Molt populars entre les classes baixes, van anar penetrant en les classes altes. L'any 186 aC es van prohibir —ja que es van percebre com una greu amenaça social—, llevat d'excepcions concretes, que havia d'aprovar el Senat.

20. RETRAT DE LÍVIA

Lívia, l'esposa d'August, va arribar a ser una de les persones més influents sobre aquest. La seva vida va estar marcada per la política i els seus consecutius matrimonis. La seva unió amb August la va convertir en madrastra i educadora de Júlia —la filla única d'August—, en mare del successor —el seu fill Tiberi— i en hereva espiritual d'August i sacerdotessa del culte imperial. Una dona de gran poder! En altres casos, però, les dones de la família imperial van ser utilitzades en benefici d'uns objectius polítics perfectament traçats: és, per exemple, el cas de Júlia, a qui el seu pare, August, va utilitzar per als seus plans successors, amb diversos matrimonis, per finalment repudiar-la i fer-ne objecte d'una propaganda hostil.

21. DAMA DESCONEGUDA

Ara mateix no recordo el seu nom. Però sí que era una dona prou coneguda i influent. Aquest retrat la mostra, ja gran, segurament en una imatge posterior a la seva mort. Fixeu-vos en el seu pentinat. Ens diu molt de la seva època. Des de Tàrraco seguïem, també, les modes imperants i aquest pentinat el va posar de moda Faustina, la dona de l'emperador Antoni Pius. Ja veieu, les modes les marquen, gairebé sempre i des de sempre, els que tenen el poder!

22. PEDESTAL D'ESTÀTUA DEDICADA A FAUSTINA

Aquí teniu a Faustina, però —compte— no sóc jo. És Faustina la Major, dona de l'emperador Antoni Pius, que com veureu després té molt a veure amb la meua història. Faustina va morir l'any 141 i va ser divinitzada, com es manifesta en aquest pedestal de l'estàtua dedicada "a la divina Faustina". Aquesta divinització posa en relleu la importància dinàstica de les dones de la família imperial com a garants de la continuïtat de l'Imperi. Aquestes representacions formaven part d'un programa polític general, en el qual les dones van ser utilitzades en la seva condició de deesses per projectar sobre la totalitat del món romanitzat una imatge d'harmonia i concòrdia de la família imperial.

23. TORS D'UNA ESTÀTUA FEMENINA

Es considerava una matrona romana la dona, esposa i mare, casada legalment i amb descendència legítima, generalment de famílies aristòcrates o de classe social alta. Només les matrones, dones respectables, podien vestir l'*stola*, indumentària que les diferenciava de les dones considerades de mala reputació. Aquesta estàtua representa, precisament, una d'aquestes matrones, amb l'*stola*.

24. INSCRIPCIÓ PINTADA EN TABULA ANSATA QUE FA REFERÈNCIA A AVITUS I FAUSTINA, PROCEDENT DE LA VIL·LA ROMANA DELS MUNT

M'heu trobat, finalment! Sóc Faustina, dona de *Caius Valerius Avitus*, duumvir de Tàrraco en època de l'emperador Antoni Pius, que el va fer venir des de la seva *Augustobriga* natal fins a Tàrraco, per fer-se càrrec d'aquesta alta dignitat municipal, en un moment molt delicat, de contestació de les elits locals contra la política imperial.

Jo vaig estar sempre al seu costat, ama i matrona de la casa, com bé fa constar aquesta inscripció pintada, feta amb motiu d'unes obres de remodelació que vàrem fer a la nostra vil·la fora de Tàrraco. M'agradaria molt poder-vos-la ensenyar. Està molt a prop d'aquí. Seguiu la Via Augusta, camí de *Barcino*, i a unes vuit milles la trobareu. Voldria continuar parlant-vos de les dones de Tàrraco. Com les de la vostra època, a nosaltres ens va tocar viure circumstàncies molt diverses, vàrem lluitar per ser i per fer. El més important és que les conegueu, que no quedin oblidades en un racó de la història i, sobretot, que aquest coneixement us serveixi per fer del vostre present un món més just i igualitari.

ITINERARIS PEL MNAT, 8

DONES DE TÀRRACO

Les dones sempre hi hem sigut, des de l'inici dels temps, encara que moltes vegades no s'hagi tingut en compte. També a Tàrraco, participant activament de la vida d'aquesta ciutat. Voldria convidar-vos a conèixer una part d'aquestes dones de Tàrraco, moltes d'elles presents a les inscripcions sobre pedra i altres materials, que ens expliquen qui eren, les seves relacions personals i el seu paper. Us convido, doncs, a apropar-vos d'una manera més justa i real, a la història d'aquesta ciutat, una història complexa que es va construir —com a totes les èpoques—, amb la participació i les aportacions d'homes i de dones. Jo sóc Faustina, una d'elles. Haureu de fer tot el recorregut, però, si voleu saber qui era i, a la vegada, anireu descobrint com era la primera dona que us presentaré.

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
Plaça del Rei, 5

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Les inscripcions procedents de Tàrraco —datades entre els segles II aC i VII dC— ens proporcionen el nom i moltes dades de les persones que van viure a la ciutat —professió, edat, estatus social, família, amics, origen... Constitueixen, doncs, una font fonamental per al coneixement de la societat de Tàrraco, i també, naturalment, de les dones tarraconenses, fos quina fos la seva condició: nascudes lliures, llibertes o esclaves.

1. PEDESTAL D'ESTÀTUA DEDICADA A SUTORIA SURILLA PER SUTORIUS EPITYNCHANUS, UN DELS SEUS LLIBERTS

Aquí teniu la primera d'elles, Sutòria Surilla, a qui un dels seus lliberts, Sutori Epitincà, li va dedicar una estàtua, com ens indica aquest pedestal en el qual es diu que era honorabilíssima i òptima patrona. Sabem que Sutòria va dedicar una estàtua al seu marit Marc Fulvi Museu, sevir augustal i un dels lliberts hereus de la flaminica Fúlvia Célera —dedicada al culte de les emperadrius i dones de la casa imperial, un dels càrrecs de més transcendència accessible a les dones romanes— dona molt important de Tàrraco, flaminica de la Província Hispània Citerior, flaminica perpètua de la Colònia Tàrraco i, també, flaminica perpètua de la Concòrdia Augusta, divinitat associada a la família imperial. A Fúlvia Célera la trobareu a la Necròpolis Paleocristiana. Tornant a Sutòria, segurament seria lliberta, com la major part de les dones dels sevirs augustals i, amb el seu marit Marc Fulvi, gaudí d'una molt bona situació econòmica.

2. PEDESTAL D'ESTÀTUA DEDICADA A FABIA COLEND A PEL SEU LLIBERT EROS

Homes i dones estaven adscrits a una de les tres classes socials que marcaven els seus drets. A la base de la societat, esclaves i esclaus, mancats de tota llibertat. Aquells que l'havien obtingut dels seus amos, llibertes i lliberts. A la part més alta, les ciutadanes i els ciutadans nascuts lliures. Gràcies als testimonis epigràfics es constata que la pertinença a un determinat grup social —també econòmic— va determinar que les dones poguéssim gaudir de certs privilegis al llarg de la nostra vida i, també, de la nostra mort.

3. ARA DEDICADA A VALERIUS RUFUS PER LA SEVA ESPOSA POMPEIA BASSILLA

El matrimoni era una de les institucions fonamentals de la societat romana, bàsic per al reconeixement de la relació estable entre ciutadans. Era monògam i tenia com a única finalitat la procreació i el manteniment de l'estructura social a partir del nucli familiar. Inicialment era un dret reservat als patricis fins que el 445 aC, la *lex Canuleia* va permetre el matrimoni entre patricis i plebeus. En el matrimoni confluen tots els rols reservats tradicionalment a les dones —esposa, matrona i mare— perquè —complint amb la funció procreadora— asseguréssim la continuïtat de la societat. *Casta fuit, domum servavit, lanam fecit* ("va ser casta, va cuidar de la seva casa, filà la llana"), aquest seria l'ideal femení imperant a Roma, a bastament repetit en les inscripcions funeràries. Tot i així veureu que la realitat de les dones romanes i, per lògica, també de Tàrraco, va ser més complexa i diversa, segons les èpoques.

4. ESTELA FUNERÀRIA DEDICADA A CAIUS AEBUTIUS VERECUNDUS PER LA SEVA MARE VALERIA LAURA

El paper de les dones en la continuïtat de la societat romana era fonamental. Però el contrast entre el valor social que a Roma es concedia a la maternitat i la invisibilitat jurídica de la mare era molt acusat. La dona era considerada per la seva capacitat reproductora i per la seva capacitat de transmetre als fills l'educació d'uns principis patriarcalment arrelats. Però la tutela dels fills estava en mans dels homes, el mateix que la de la pròpia dona. Tot i que la *tutela mulieris* va ser vigent fins a l'època de Dioclecià (284-305 dC), va anar modificant-se gradualment: per exemple, el dret per maternitat —atorgat per August a les dones com a reconeixement a la seva fecunditat— alliberava les *ingenuae* d'aquella tutela si havien portat a terme amb èxit tres embarassos, o quatre en el cas de les llibertes. Una evolució que va comportar, també, amb diversos canvis legals, una certa emancipació de les dones, que vam poder passar a gestionar personalment el nostre patrimoni.

5. ARA DEDICADA A FAVOR –LLIBERT D’AUGUST–, PELS SEUS FILLS CAIUS IULIUS AQUILINUS I IULIA FAVORINA

Els rols que exercíem les dones eren diversos, d’acord amb les circumstàncies —casades, solteres, vídues...— i, també, els paren-tius. Com a filla —com la d’aquesta inscripció, Júlia Favorina—, la dona estava sota la tutela paterna, a diferència del fill, que adquiria la majoria d’edat —segons la Constitució del rei Servi Tul·li (s. VI aC) —, als disset anys. No fou fins al s. VI dC, amb l’emperador Justinian, quan es van assimilar en tot les filles i els fills.

6. ARA FUNERÀRIA DEDICADA A BAEBIA URSINA PEL SEU MARIT, EL SEVIR DE TÀRRACO SULPICIUS PRIMITIVUS

Podem, també, conèixer moltes vegades l’origen d’aquestes do-nes, com és el cas de Bèbia Ursina, a la qual el seu marit Sulpici Primitiu li dedica aquesta ara funerària. Ella era originària, com bé ens indica la inscripció, d’*Ilerda* (l’actual Lleida). Heu de pensar que a Tàrraco hi vivien persones procedents de totes les parts del món conegut, sovint arribades a través del seu port, autèntica porta d’entrada de Roma a la Península Ibèrica.

7. PEDESTAL D’ESTÀTUA DEDICADA AL SEVIR AUGUSTAL CORNELIUS FUSCUS PER LA SEVA LLIBERTA CORNELIA FORTUNATA I ELS SEUS HEREUS SEIUS EUTYCHUS I CLAUDIA LEUCE

Les dones esclaves podien adquirir la llibertat de diferents maneres. La més corrent era mitjançant disposició testamentària. També es podia obtenir per compra, per matrimo-ni i per voluntat de l’amo o patrona. Segons la *Lex Aelia Sentia*, de l’any 4 dC, l’edat mínima exigida per poder donar la llibertat a esclaus era —amb algunes excepcions— als 30 anys. S’obtenia així la ciutadania romana. Les llibertes de més de cinquanta anys quedaven exemptes de les obligacions que les lligaven als seus anteriors patrons o patrones.

8. ARA DEDICADA A NUMERIUS PUBLILIUS HILARUS, MORT ALS DOS ANYS TRES MESOS I NOU DIES, PEL SEU PARE PUBLILIUS CINCIANUS I LA SEVA MARE NICE

La mortalitat infantil era molt alta. En el cas de les nenes s’ha estimat que, fins als cinc anys, podia arribar a ser entre una quarta o cinquena part de les nascudes. Sobretot afectava els grups socials més desfavorits, amb condicions alimentàries i higièniques més precàries. La mortalitat entre les dones era, també, molt important, referida, sobretot, al moment del part.

9. ARA DEDICADA A LUCIUS SULPICIUS MAXENTIUS, DE QUI ES DIU QUE VA NÀIXER ESCLAU A TÀRRACO, PEL SEU PARE LUCIUS OPPIUS MAXIMUS I LA SEVA DONA PEDANIA CRESCENTINA

A l’antiguitat podia arribar a ser esclava qualsevol persona, ja que no era determinant ni la condició social ni la procedència. Els esclaus eren considerats com una propietat, un instrument, desenvolupant la seva tasca tant en l’àmbit privat, públic o religiós. En el cas de les dones, rebien una doble discriminació —per ser dones i per ser esclaves— malgrat que les tasques que desenvolupessin fossin socialment molt importants. Aquí trobem a Pedània Crescentina, com a dedicant d’una ara a Luci Sulpici Maxenci, que va ser esclau a Tàrraco. Se’n coneixen, també, esclaves que van viure a Tàrraco. Jo en tenia al meu servei...

12	20	21
7	14	16
18	24	3
5	11	9
17	2	13
15	8	19
10	4	6
22	23	1

10. ARA DEDICADA A LUCIUS ATILIUS PAEZONS, SEVIR AUGUSTAL, PER LA SEVA GERMANA ATILIA ALCYONE, QUE ERA LLIBERTA

El poder desenvolupat pels lliberts en la societat de Tàrraco es pot veure a través de les moltes manifestacions epigràfiques que s’han conservat. El cas d’aquests dos germans, Luci Atili —sevir augustal, sacerdot del culte imperial reservat als lliberts— i Atilia Alcione, és prou indicatiu d’una posició social i eco-nòmica solvent dels lliberts en el conjunt de Tàrraco.

11. PEDESTAL D’ESTÀTUA DEDICADA A MARCUS FULVIUS GRATUS, PER QUINTUS GRANIUS LEMMUS I LA SEVA FILLA GRANIA PROCULA

12. PEDESTAL D’ESTÀTUA DEDICADA PER DECRET DELS DECURIONS DE TÀRRACO A CAIUS MARIUS NIGRINUS I REALITZADA PER LA SEVA ESPOSA LUCRECIA MONTANA

13. PEDESTAL D’ESTÀTUA DEDICADA A PUBLIUS FABIUS LEPIDUS, REALITZADA PER LA SEVA MARE IULIA REBURRINA, FILLA DE SEXTUS

Aquests tres pedestals d’estàtues que estarien a l’espai públic, ens mostren diferents dones implicades en la seva erecció: Grània Pròcula, que apareix amb el seu pare com a responsa-ble de la dedicació d’una estàtua a Marc Fulvi Gratus, o Lucrècia Montana, dona de Gai Màrius Nigrinus, flamen del culte imperial. O Júlia Reburrina, que li dedica al seu fill Publi Fabi Lèpid. Dones amb poder i amb recursos per realitzar aquestes mostres d’autorrepresentació en homenatge a personatges rellevants de la ciutat.

14. JOGUINES

El joc ha estat considerat en totes les cultures un element clau pel desenvolupament personal i social. En època romana, els jocs de les nenes i els nens estaven condicionats segons el sexe i s’orientaven d’acord amb el paper que haurien d’exercir a l’edat adulta. Jocs més competitius pels nens —construcció cavallets... —, nines per les nenes, anticipant el seu futur pa-per com a mares. És clar que hi havia jocs i joguines que compartien nenes i nens: els sonalls, els daus, las tabes, els estels, els jocs de pilota, el cercol...

15. AGULLES DE CAP

L’abillament personal era important en la societat romana. A més dels banys, normalment a les termes públiques, les dones —aquelles que ens ho podem permetre, és clar!—, cuidàvem força el nostre aspecte: ens depilàvem, maquillàvem, perfumàvem i ens feiem complicats pentinats, que con-fiàvem a les *ornatrices*, expertes en tractar els cabells segons la moda del moment. No totes les dones, però, tenien accés a aquests luxes! Penseu que la societat romana, a més de patriarcal, es caracteritzava per una gran des-igualtat social.

